

Инсон буюк таклидчи. Бунинг учун уни айблаб бўлмайди. У яратилишидан шундок. Ибтидода табиатдаги нарса-ю ходисаларга, хар-хил товушларга таклид кила-кила узун эволюция йўлини босиб ўтди. "Маймун меҳнат воситаси-да инсонга айланди" деган гапни асл маънода эмас, балки кучма маънода қабул қилсак, сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмаган бўламиз. Чунки шундай қилинганда одамнинг маймундан таркамаганлигини айтиш билан бирга инсоннинг hozirги холига келишида меҳнатнинг буюк ролини эътироф этамиз. Дарҳақиқат, меҳнат кишиларни кўплашиб, жамоа бўлиб яшашга, жамоалар эса ижтимоийлашувга олиб келди. Инсонни эрамингача "сиёсий хайвон", XX асрда эса "ижтимоий мавжудод" деб атадилар ва бунда ана шу мулохазалардан келиб чиқилди. Бугун биз одамзоднинг биосоциал хилкатлигидан ташкари унинг яна рухий илдизига ҳам шубҳа қилмаймиз. Бирор фикр айтишга чоғланар эканмиз, илдизларнинг барчасига асосланишни афзал кўрамиз.

Хўш, буларнинг hozirги адабий жараёнга нима дахли бор? Бугунги сиёсий ижтимоий ўзгаришлар даврида тарих сахнасига инсон кўпроқ бисоциал мавжудод ўларок чиқди ва хар қадамда замонага такдид қилмоққа тутинди. Замон эса тарих такососига кўра Эврилишлар палласидир. У жон-жаҳди билан моддият этагидан тутган кўлларини кўйиб юбормасликка тиришмоқда. Бунинг учун замон ҳамма нарсага тайёр: хар қандай нарсани сотади ва сотиб олади. Инсонни таклидчи, дедик. У бир пасда замоннинг ана шу бош хусусиятини аслидек қилиб ўзлаштириб олди. Ва "ҳамма нарсаси сотиладиган ва сотиб олинадиган дунё" нинг бир бўлаги бўлиб кун кечирини ўрганди. Буни ўзининг бош аъмолига айлантди. Шундай қилганда бутуннинг қисми сифатида яшаш қулайлигини билди. Акс холда парчаланиб кетишдан кўрқадди. Назаримда бугунга келиб инсон хатто ўз "мен"ини ҳам бир

товар мақомига тушиб қолганига кўникиб улгурди. Натижада у ўз "мен"ига кўпда суянмай кўйди. Ахир, у - товар хар лаҳзада сотилиб кетиши ва бировга хизмат қилиши мумкин. Чинакам адабиёт эса "мен"нинг, сотилмайдиган ва сотиб олиш мумкин бўлмаган "мен"нинг, рухнинг қичкириги, нидосидир! "Мен"нинг ўзини писанд қилмай кўйган инсон унинг юрак хайкиригига эътибор берармиди? Айниқса, "хайкирик"ни - асарни сотиш муаммо бўлиб турган бўлса. Харидоргир товар ишлаб чиқарса бошқа гап эди, моли орқали ўзи ҳам ҳурмат топарди... Хуллас, инсон бозори қасод бўлган ҳамма нарсадан, жумладан, адабиётдан ҳам кўлини ювиб қўлтигига урди. Чунки у ерда сотиш ва сотиб олиниш даражаси шунчалик пасайиб кетдики, бу нарса Замона Зайлига ҳам, Инсон Майлига ҳам мувофиқ келмай қолди. Узокка бормайлик, кечаги ва бугунги ёзувчиларнинг мавқеини солиштириб кўринг. Кеча (Совет Иттифок даврида) мафқурани омма онгига сингдириш учун адабиётдек зўр қурол зарур эди ва давлат хар бир "Кизил" руҳдаги асарни рағбатлантириб борарди. Ёзувчи ҳам илҳомланиб ёзаверарди. Чунки у "асарларим орқали ўз "мен"им кадр топапти", деб ишо-нарди. Онги ва руҳини қишанлашга уринишаётганларини бирда билса, бирда пайкамасди ҳам. Бутун мафқуравий асар ёз, деган катта ташвиқот ҳам, битта романга бир машина пулини тўлашлар ҳам йўқ. Бинобарин, ёзувчи эркин, у ёзса ҳам, ёзмаса ҳам бўлаверди...

Ва яна қуйидагиларни кўшимча қилса бўлади. XX аср сўнггида инсон ҳаётга шу даражада "реал" ёндоша бошладики, санъатнинг кўпгина турлари ва айниқса, адабиёт

унинг учун кераксиз матохга айланди-колди. Чунки китоб ўқиш, хатто уни ёзиш кишининг жамиятда тутган мавқеига деярли таъсир этмай қўйди. Хамма нарсани пулга чакишга ва борликни шахсий манфаатдорлик нуктаи на-заридан баҳолашга ўрганаётган замондош ижодкор кўпинча бундай "фойдасиз" юмшдан ўйлаб ҳам ўтирмай воз кечди. Чунки кўнгил билан ҳисоблашмай қўйган муҳитда адабиёт билан шугулланиш огир эканини у тездагина тушуниб етди. Энди замондош хаёлпараст бўлиб қийналишни хохламайди. Хатто китоб ўқиб, китоб ёзаётган санокди одамлар устидан аччик-аччик кула бошлади замондошлар.

Кунимизнинг, тахминан ана шундай қайфияти ҳозир-ги адабий жараёнга у ёки бу даражадаги таъсирини ўтказиб турибди. Ки, аввало, кўпчилик ижодкор юрак ютиб, юкоридаги негатив руҳни енгиб бир нима ёзишга журъат этолмаётирлар.

Журъаткорларнинг бир қисми детектив жанрида ёзаяптиларки, махсулотни сотиш мумкин бўлсин. Ха, бугун ёзувчи "сотиладиган", сотиб олиш мумкин бўлган адабиёт устида бош котиришга киришди. Чунки у ўз кўнглини "товарга айлантормас" экан, мувафаккият козаноламлигига амин бўлди. Шунинг учун ҳам бугун шоир бору эсда қоладиган, ёдлаб айтиб юрадиган шеърлар оз, шунинг учун ҳам бугун ёзувчи бору, ақалли икки марта ўқиса арзийдиган романлар кам. Гўё ижодкорлар ўзларининг шоир, ёзувчи, драматург... каби номларини оқлаш ва очқолмаслик учунгина когоз қоралаётгандек. Ахир, чинакам бадиий асар бу тахлит яралмайди: У шон-шавкат келтириш ё келтирмаслик, мол дунё орттириш ё орттирмаслик, муқофот олиш ё олмасликдан катъи назар ойи қуни етиб тугилган чақалокдек дунёга келади. Ха, у ясалмайди, балки тугилади. Окми, қорами, ўгилми, кизми, бундан катъи назар, дунёга келади. Агар киз бўлса, ўгил бола шаклида, агар хунук бўлса, чиройли қилиб кўрсатишга уриниш асар моҳиятини бузиш билан тенг! Уни кўнгилда қандай пайдо бўлган бўлса, шундайлигича қабул қилиб олиш зарур. Ўгил бўлса ўгиллигича, киз бўлса кизлигича оро бериб, ўқувчига тақдим этиш шарт. Акс ҳолда юракларни титратувчи, ақлларни кўзгатувчи асар бўлмай қолади. Демак, бадиий асарнинг биринчи асосий шarti - ростлик, самимийлик! Қолган хамма "шартлар" шу биринчисига иллюстрация бўлишга ярайди, холос.

Айтилганлардан ҳулоса шуки, бугунги адабиётни ва уни яратувчилар ҳадеб замонга, унинг шовкин-суронли, даб-дабаю асъасали расм-русумларига кўр-кўрона тақлид қилавермай, аввало, ўз кўнглига рост нигоҳларини тиксалар, сўнг кўрган-сўрганларини бўямай-бежамай оқ когозга туширсалар! Ўзларини ҳам ўқувчиларини ҳам ёлгон уйдирмаслар, чала хикмату саъз кечинмалар билан, ясама асарлар билан алдамасинлар! Бизнинг аввало, бир ўқувчи, қолаверса, ўз саънатимизчун қуйиниб юргувчи бир адабиётшунос фисатидаги тилагимиз шу! Чунки биз ҳам ўзбек замонида, ўзбек маданиятида катта саънатнинг - Улкан Адабиётнинг дунёга қелишини истаимиз. Бу истак эса кўриб чикқанимиздек, Ширин Ёлгондан воз кечиб, Аччик Хақикатга юз буришимиз, рост туйгуларни, рост қайфиятни ёзишимизни такоза қилмоқда экан!

Улугбек Ҳамдам